

ZBOROVANJA**Posvet o okupacijskih mejah med drugo svetovno vojno v Sloveniji**

Splet, 6. 4. 2020

Kot sklepno dejanje temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«, ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, je v začetku aprila potekal spletni posvet z naslovom »*Mi tujega nočemo, toda svojega ne damo*«. V projektu je poleg več zgodovinskih ustanov, vodilni partner je bil Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, sodeloval tudi Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Naša temeljna naloga v okviru projekta je bila, na podlagi kartografskega gradiva okupacijskih sil čim bolj natančno določiti potek okupacijskih meja, kar smo na posvetu tudi predstavili.

Za določitev meja smo uporabili zemljevide v merilu 1 : 25.000, 1 : 50.000 in 1 : 200.000, ki so bili izdani med letoma 1941 in 1944. Za določitev meje med Nemčijo in Italijo, Nemčijo in NDH ter Italijo in NDH smo pretežno uporabili nemške zemljevide *Deutsche Heereskarte* v merilu 1 : 25.000, izdane v letih 1942 in 1943. Za določitev meje med Nemčijo in Madžarsko pa smo se pretežno naslonili na madžarske vojaške zemljevide v merilu 1 : 50.000, ki so bili izdani leta 1944. Največji delež slovenskega ozemlja, ki je v Kraljevini Jugoslaviji obsegalo območje Dravske banovine, je zasedla Nemčija – skoraj dve tretjini (10.291 km²). Slabih 6 % je zasedla Madžarska (945 km²), NHD pa je zasedel 0,08 % (12 km²). Slaba tretjina je pripadla Italiji (4621 km²). Italija je skupaj z današnjim slovenskim ozemljem zahodno od medvojnega rapalske meje zasedala kar 9062 km² oziroma dobrih 44 % današnje Slovenije. Skupaj je bilo na ozemlju današnje Slovenije 665,5 km okupacijskih meja. Najdaljša je bila meja med Nemčijo in Italijo, ki je merila skoraj 277 km (skoraj 42 % vseh okupacijskih meja). Sledile so meje med Italijo in NDH (172 km oziroma 26 %), Nemčijo in NDH (133 km oziroma 20 %) ter Nemčijo in Madžarsko (83 km oziroma 13 %). Dobra polovica (51,3 %) meja je imela potek, ki sovpada z današnjimi mejami Slovenije, slaba polovica (48,7 %) pa je potekala znotraj današnje Slovenije. Najdaljšo mejo znotraj današnjih meja Slovenije sta imeli Nemčija in Italija – 264 km oziroma 95 % poteka meje. Ostale meje so imele večji delež meje, ki sovpada z današnjimi mejami: Italija in NDH 171 km (99 %), Nemčija in NHD 115 km (86 %) in Nemčija in Madžarska 44 km (52 %). Glede na reliefne enote je večina okupacijskih meja (47 %) potekala po strugah vodotokov ali v njihovi neposredni bližini, le malo manj (45 %) pa po vzpetem svetu. Zgolj slaba desetina meja je potekala po večjih ravninah (za podrobnejšo razlago glej: <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/196/293/5018-1>).

Poleg našega prispevka, je bilo na posvetu predstavljeno še deset predstavitev zgodovinarjev, ki so osvetlile življenje ob in z mejami med drugo svetovno vojno v Sloveniji.

Ob posvetu je izšla knjižica povzetkov, ki je prosto dostopna na spletnih straneh Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: <https://doi.org/10.4312/9789610603177>, poleg tega pa tudi monografija z naslovom »Okupacijske meje v Sloveniji 1941–1945«, ki je izšla pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete in je prav tako prosto dostopna na spletnem naslovu: <https://doi.org/10.4312/9789610603047> (za predstavite knjige glej Geografski vestnik 92-2).

Matija Zorn

Obisk gora v času podnebnih sprememb

Mojstrana, 20. 6. 2020

O razsežnostih in posledicah podnebnih sprememb na obisk gora ter prilagoditvah za njihovo omilitve se v širši javnosti govori le priložnostno. Povprečna letna temperatura 0 °C sega v gorah vedno višje, snežna meja v Alpah se bliža nadmorski višini 3000 m, krčijo se ledeniki, vse manj je stalno zamrznjenih tal in podobno. Kako vse to vpliva na obiskovalce gora, je bilo temeljno vprašanje posveta z

naslovom »Obisk gora v času podnebnih sprememb«, ki je junija potekal v Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani (slika 1). Posvet je bil organiziran v okviru istoimenskega projekta, ki ga sofinancira Ministrstvo za okolje in prostor v okviru podpore izvajanja Alpske konvencije v Sloveniji v letih 2019 in 2020, v njem pa sodelujejo: Gornjesavski muzej Jesenice oziroma njihova enota Slovenski planinski muzej (vodilni partner), Občina Kranjska Gora, Planinska zveza Slovenije, Turistično društvo Dovje – Mojstrana, CIPRA Slovenija in ZRC SAZU Geografski inštitut Antona Melika.

Obiskovanje gorskih območij je znano vse od prazgodovine. Dolga stoletja je bilo predvsem povezano z nujno oziroma gospodarskimi vzgibi krajevnega prebivalstva. Kasneje je bilo obiskovanje gora povezano z raziskovanjem, šele približno v zadnjih dveh stoletjih pa je povezano z rekreacijskimi vzgibi. Ti danes v gore privabijo največ obiskovalcev in so posledica več prostega časa, zavedanja o ugodnih učinkih gibanja na prostem na zdravje in ne nazadnje želje po dokazovanju.

Obiskovanje gora v zadnjih desetletjih vse bolj krojijo podnebne spremembe, vprašanje pa je, koliko se teh pri izbiri svojih ciljev zavedajo obiskovalci sami. Višje temperature na primer spodbujajo obisk višje ležečih območij, kjer pa se zaradi taljenja stalno zamrznjenih tal vse pogosteje pojavljajo skalni podori, poleg tega poleti hitreje izgine sneg, kar predvsem v kraškem visokogorju pomeni težave s pitno vodo. Podnebne spremembe vplivajo na živi svet – nekatere organizme najdemo vse višje, drugih nič več. Vse več je tudi intenzivnih vremenskih dogodkov, ki predstavljajo dodatno grožnjo obiskovalcem gora. Podnebne spremembe so tudi pomemben dejavnik »modernizacije« gora, zlasti pri načrtovanju turistične in prometne infrastrukture.

Namen posveta je bilo poročati o stanju podnebnih sprememb v gorah, njihovem vplivu na obisk in ukrepih, ki pripomorejo k ustrežnejšemu ravnanju, obenem pa spodbujati k omilitvi podnebnih sprememb in njihovih posledic.

MATTIA ZORN

Slika 1: Posvet je potekal v prostorih Slovenskega planinskega muzeja v Mojstrani.

Vabilu so se prijazno odzvali številni strokovnjaki ter nekateri tudi širši javnosti prepoznavni avtorji, ki se pri svojem vsakdanjem delu in/ali v svojem vsakdanjem življenju srečujejo s posledicami podnebnih sprememb v gorskem svetu. Skupaj se je zvrstilo dvanajst predstavitev, ki so bile razdeljene v dva sklopa. V prvem so bili predstavljeni podnebni in hidrološki trendi v slovenskih Alpah v zadnjih šestih desetletjih, vpliv podnebnih sprememb na slovenska ledenika ter globalni pogled na podnebne spremembe v kvartarju, pa tudi kako podnebne spremembe krojijo obiskovanje gora po svetu, izobraževanje mladih na tem področju, ter kako podnebne spremembe vplivajo na delo gorskih reševalcev. V drugem sklopu smo spoznali slovenska ledenika kot zavetišči edinstvenih mikroorganizmov, »odziv« snežnih plazov na podnebne spremembe, načrtovane, a neuresničene velike infrastrukturne projekte v slovenskem visokogorju, prilagajanje planinskih koč podnebnim spremembam, vplivu vremena na obisk Slovenskega planinskega muzeja in še kaj.

Sklepi posveta so bili:

- O razsežnostih in posledicah vplivov podnebnih sprememb na obisk gora ter prilagoditvah za njihovo omilitev se v širši javnosti obiskovalcev gora govori le priložnostno ali pa v okviru posameznih ved in gospodarskih panog. Zato je nujno, da seznanjamo s to tematiko redno in na splošno razumljiv ter odmeven način tako strokovno kot tudi širšo javnost.
- Celoten alpski prostor je prepoznal podnebne spremembe kot realnost, ki se ji moramo prilagoditi in omiliti škodljive posledice – tako za naravo kot za kakovost življenja v tem prostoru. Priča smo zmanjšanju habitatov endemičnih živalskih in rastlinskih vrst. Opazujemo spremembe v razpoložljivosti vode (vključno s snegom). Ledeniki se talijo hitreje od vseh napovedi. Povečujeta se nevarnost in nepredvidljivost naravnih nesreč. Tako kot povsod drugje so promet in zgradbe med glavnimi onesnaževalci s toplogrednimi plini. V gore hodi vedno več ljudi, vedno več jih v gorah tudi umira. Gore ostajajo slabo razumljive in prepoznavne, čeprav jih spoznavamo že zelo zgodaj – v osnovni ali/in srednji šoli.
- Podnebne spremembe pomembno vplivajo na podobo našega planeta in življenja na njem. Mišljenje, da bi morale biti podnebje na Zemlji vedno enako, statično, je popolnoma zmotno, saj je podvrženo nenehnim majhnim in velikim motnjam. Te povzročajo, da je na Zemlji včasih toplejše, včasih hladnejše, kdaj bolj suho, drugič bolj vlažno. Podnebne spremembe, krive za današnje stanje, so se začele pred več kot 50 milijoni let, ko je bilo na Zemlji za 7 °C topleje kot zdaj. Danes živimo v enem izmed teh toplejših obdobj, ki ga imenujemo holocen, zadnje obdobje, ki ga je v največji meri zaznamuje človek, pa antropocen. Rast temperatur, ki smo jim priča v zadnjih desetletjih, je občutno hitrejša kot kadar koli prej, zato ni več nobenega dvoma o vplivu človeka na podnebje.
- Temperature rastejo hitro že na planetarni ravni, v gorskem svetu še dva- do trikrat hitreje. Alpe se segrevajo hitreje kot drugi deli planeta, pred desetletji so bile tudi veliko bolj bele, z več snega in ledu. Povprečna letna temperatura zraka v zadnjih šestih desetletjih je povsod v slovenskih Alpah statistično značilno narasla, v povprečju za 2,0 °C. Dvig temperatur sega tudi čedalje globlje v tla, tudi v najvišjih delih naših visokogorij lahko opazujemo krčenje območij stalno zamrznjenih tal. Število dni s snežno odejo se je prav tako zmanjšalo za mesec do dva. Padajoči so tudi trendi vseh vrst rečnih pretokov. Gorske reke so imele pred desetletji izrazit snežno-dežni pretočni režim. Zaradi količinsko in časovno skromnejše snežne odeje ter močnejše evapotranspiracije je opazno upadanje pretokov v pozni pomladi in na začetku poletja, ter naraščanje pretokov med oktobrom in decembrom, kar kaže na »zamujanje« zime. Spomladanski in jesenski pretočni višek postajata vse bolj izenačena. Podobno velja za zimski in poletni pretočni nižek.
- Posledice podnebnih sprememb v slovenskih Alpah se kažejo predvsem v krajši in količinsko manj izdatni dostopnosti vodnih virov (posledica je lahko občasna/stalna zapora planinskih koč), preobljudenostjo nekaterih gorskih območij v času poletnih vročinskih valov, višanju gozdne in drevesne meje, premiku nekaterih rastlinskih in živalskih vrst ter drobnice v višje lege, zamiku fenofaz (daljšanje vegetacijske dobe), krajši smučarski in turnosmučarski sezoni, večji eroziji nekdanj stalno zamrznjenih tal ter v pogostejših in številčnejših skalnih odlomih in podorih.

- Obiskovanje gorskih območij je tudi v Sloveniji prisotno že več stoletij, skokovito naraščanje obiska je opazno predvsem v zadnjem desetletju. Slednje je odraz večjega zavedanja prebivalstva o ugodnih učinkih gibanja na prostem na zdravje, deloma pa tudi v povečevanju obsega prostega časa in ne nazadnje želje po dokazovanju. Obiskovanje gora vse bolj krojijo tudi podnebne spremembe. Višje temperature spodbujajo obisk višje ležečih območij, vse več intenzivnih vremenskih dogodkov pa predstavlja dodatno grožnjo tudi obiskovalcem gora. Na svetovni ravni so ključne predvsem spremembe ledenikov, kar predstavlja dodaten izziv pri načrtovanju gibanja v tamkajšnjih območjih.
- Gorska okolja so domovanje številnih organizmov, nekatere najdemo vse višje, drugih nič več, zanimive so tudi raznovrstne oblike površja – tudi na te vpliv podnebnih sprememb ni nezamisljiv. Le malo je takih posledic, ki jih lahko neposredno opazujemo. Številni mikroorganizmi, ki so se tisočletja razvijali v izoliranih ledeniških okoljih, se s taljenjem ledu sproščajo iz ledenikov ter pomembno vplivajo na biogeokemične procese, zdravje ljudi in živali ter mikrobnobio diverzitetno zmernotoplilnih okolij. Obisk gora je vedno povezan s tistim delom narave, ki je še prvobiten. Gore je treba temeljito spoznati, jih doživeti ter se jih naučiti spoštovati. Vrh si vsakdo izbere sam; zagotovo je vreden, da se nanj povzpne v družbi – znanja, prijateljev in spominov. Vedno bolj, če se tega zavedamo ali ne, krojijo obisk gora spremembe v pokrajini. Gore so dom številnim živalim in rastlinam, vse pa so odlično prilagojene na zahtevne življenjske pogoje. Na vsak način se bodo prilagodile bolje in hitreje kot človek.
- Obiskovalcem domačih in tujih visokogorskih pokrajin pretijo številne naravne in druge nevarnosti, ki se jih vse premalo zavedajo in jih ne upoštevajo v zadostni meri; zato imamo opravka z vse večjim številom gorskih nesreč in posledično tudi reševanj. Vse več teh nesreč je posredno povezanih tudi s podnebnimi spremembami ali pa so zaradi teh bolj izrazite in nepredvidljive. Skalni odlomi in podori se praviloma zgodijo šele, ko je največja vročina mimo; snežni plazovi so redkejši, a ko se pojavijo, so lahko še bolj siloviti, zato je v lavinske nesreče vpletenih čedalje več ljudi.

MARIJA ZORN

Slika 2: Sklepe posveta je predstavil Miha Pavšek (Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU).

- Obisk gora je vse bolj številčen in intenziven; spreminjata pa se tudi vrsta in dinamika dejavnosti. Zaradi tega je lahko ta za gorsko okolje časovno in krajevno moteč, škodljiv, ne nazadnje tudi nevaren. Prek najrazličnejših komunikacijskih poti so gore čedalje bolj »dostopne« širši javnosti, njihov obisk pa vse mikavnejši. Vprašljiva je tudi »modernizacija« gora, posebej z vidika večjih, zlasti turističnih in tudi prometnih projektov. Planinske kočice (skupaj s planinskimi potmi) predstavljajo ključno turistično infrastrukturo za izvajanje gorskega turizma. Posebej problematične so ekološko in energetsko nesaniirane planinske kočice. Z vidika podnebnih sprememb je najpomembnejši dejavnik čezmerna proizvodnja ogljikovega dioksida (CO₂). Kočice pri tem vplivajo predvsem s proizvodnjo električne energije in toplote, a tudi z oskrbo (še posebno v primeru helikopterskih prevozov), vgrajenimi materiali, načinom obratovanja.
- Ureditev prometnega režima na zavarovanih območjih je med pomembnejšimi nalogami tudi z vidika obiska gora in kakovosti življenja v gorskih dolinah. Med pomembne naloge ozaveščanja o podnebnih spremembah sodi tudi izobraževanje, še posebej delo z mladimi ter spremljanje in analiza reševalnih akcij, oboje kot sestavni del preventive za nesreče v gorah. Podnebne spremembe vplivajo tudi na obisk gorskih muzejev. Poznavanje dinamike in posledic podnebnih sprememb predstavlja pomembno podlago za prilagoditev muzejskih in turističnih dejavnosti tudi v bližnji prihodnosti. Ob pomenu, ki ga imajo gore za vsak narod, ki živi pod njimi, ne čudi, da njihova pobočja in stene niso bile vabljive samo za planince in alpiniste, temveč začno po njih kmalu segati tudi poslovni interesi, predvsem v smislu turizma.
- Z vidika podnebnih sprememb in obiska gora bodo naslednja desetletja zelo zapletena, saj se bo treba nanje še hitreje in bolj ustrezno odzivati. V prihodnje je nujen razmislek o ustreznih omejitvah oziroma prilagoditvah dnevnega obiska v nekaterih najbolj obiskanih območjih slovenskega dela Alp. Spremembam v naravi se mora prilagoditi tudi človek, saj je njegova tehnika že tako iz ravnovesja in jo bo vse težje znova vzpostaviti.

Ob posvetu je izšla knjižica povzetkov, ki je skupaj z vsemi predstavitvami prosto dostopna na spletnih straneh Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU: <https://giam.zrc-sazu.si/sl/dogodki/obisk-gora-v-casu-podnebnih-sprememb#v>. V letu 2021 bodo celotne predstavitve izšle tudi v posebni monografiji, ki jo bo založila Založba ZRC.

Matija Zorn, Miha Pavšek